

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ПРАКТИЧНІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК: 159.9:364-051

Балахтар Валентина Візіторівна

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6343-2888>

Анотація. У статті висвітлено проблему соціально-психологічного супроводу становлення особистості фахівця у професійній діяльності у сфері соціальної роботи, що обумовлено її змістом, різновекторністю і багатофункціональністю. Становлення особистості фахівця з соціальної роботи у практичній професійній діяльності охоплює стадії професійної адаптації, формування професійної компетентності, професійної майстерності, вдосконалення професійної майстерності і передачі досвіду та після трудової стадію.

Визначено соціально-психологічний супровід професійного становлення фахівця з соціальної роботи як комплекс послідовних заходів, що сприяють оптимізації формування і розвитку в особистості професійної спрямованості, професійно важливих якостей і властивостей, спрямованих на самореалізацію фахівця як професіонала, максимальної реалізації особистісного потенціалу у професійній діяльності на різних стадіях професійного становлення

Доведено необхідність організації соціально-психологічного супроводу професійного становлення особистості фахівця, що розпочинається з першого досвіду соціальних зв'язків, прояву власних сил і можливостей, реалізації власних здібностей і можливостей, професійного самовизначення, набуття життєвого досвіду, підготовки до самостійного життя, навчання, формування й усвідомлення себе як професіонала, збагачення професійного досвіду, прагнення досягнути ідеалу фахівця соціальної роботи, внутрішньої гармонії, самовдосконалення, самоствердження і самореалізації фахівця як професіонала, досягнення «акме».

Ключові слова: фахівець з соціальної роботи, соціально-психологічний супровід, стадії професійного становлення, соціальна робота.

Постановка проблеми. В умовах сучасного кризового суспільства особливо за-
требуваним є соціально-психологічний супро-
від становлення особистості фахівця у профе-

сійній діяльності у сфері соціальної роботи, здатних не лише опанувати професійно важливі якості, але й володіти особистісним потенціалом, життєстійкістю і життєздатністю в умовах сьогодення (постійних інновацій, ринкових відносин, євроінтеграції, удосконалення, урізноманітнення й ускладнення соціальної роботи з різними верствами населення тощо), вміти застосувати їх на практиці, а також протистояти екологічним, економічним, соціальним, інформаційним та іншим ризикам.

Сучасна практика соціальної роботи свідчить про необхідність вивчення процесу професійного становлення особистості фахівців й оновлення кадрового потенціалу соціальної сфери. Саме тому пріоритетом має стати соціально-психологічний супровід становлення особистості фахівця у професійній діяльності у сфері соціальної роботи, що передбачає сукупність організаційних та психологічних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для професіонала і підтримку високої ефективності його діяльності [21, с. 179-187]: консультування з питань професійної діяльності; допомогу у розв'язанні особистих та сімейних проблем психологічного, соціального, педагогічного та іншого спрямування; діагностику професійної працездатності; корекцію несприятливих психічних станів; організацію і проведення профілактичної та реабілітаційної роботи [5]. Дослідження науковців засвідчують значний вплив трансфор-

мацій у суспільстві на процес становлення особистості фахівця як професіонала у сфері соціальної роботи, що передбачає цілісний і безперервний процес розвитку практичної, освітньої й дослідницької діяльності, орієнтований на опанування й формування професійно важливих та особистісних якостей, професійних знань, умінь, навичок, адекватних кваліфікаційним вимогам та етичному стандарту професії за спеціальністю «Соціальна робота» [2].

Особистісно-професійне становлення фахівця у сфері соціальної роботи обумовлено змістом, різновекторністю і багатофункціональністю професійної діяльності, вимогами до особистості фахівця, освоєння й самопроекткування ним професійно орієнтованих видів діяльності, реалізацію себе як фахівця, професіонала й самоактуалізацію особистісного потенціалу з метою досягнення вершин професіоналізму.

Зважаючи на це, актуальним уявляється дослідження соціально-психологічного супроводу професійного становлення фахівців з соціальної роботи, що потребує статусу безперервності, як і освіта впродовж життя. Безперервність виступає як ідея, принцип професійного навчання, якість соціальної роботи, умова становлення особистості фахівця та подальшого розвитку професіоналізму, що розпочинається з моменту початку професійної діяльності і припиняється тоді, коли особа завершує трудову діяльність [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині можна констатувати значний інтерес до проблеми соціально-психологічного супроводу особистості загалом і становлення особистості фахівця з соціальної роботи зокрема. На нашу думку, це зумовлено потребою врахування нових умов, за яких здійснюється професійне становлення особистості фахівця. Зокрема, поняття «соціально-психологічний супровід» у сучасній психологічній літературі трактується досить широко. Причому, у науково-методичній літературі не існує єдиного підходу до визначення його цілей, завдань і змісту. Так, супровід полягає у підтримці природних реакцій, процесів і станів особистості. На думку О. Обухової, успішно організований соціально-психологічний супровід відкриває перспективи особистісного росту, допомагає особистості увійти в ту «зону розвитку», яка поки ще їй недоступна [15].

Науковці визначають супровід як:

допомогу суб'єктові у формуванні орієнтаційного поля розвитку, опираючись на внутрішній потенціал людини, а відповідальність за дію в якому несе він сам, тобто право самостійно робити вибір і нести за нього відповідальність (Е. Зеєр) [4];

складний процес взаємодії супроводжувача і супровідного, результатом якого є рішення й дія, що веде до прогресу в розвитку супроводжуваного (О. Казакова) [7, с. 24-36];

системну інтегративну технологію соціально-психологічної допомоги особистості,

один з видів соціально-психологічного патронажу [20].

У словнику В. Даля супровід визначено як дію за дієсловом «супроводжувати», тобто «проводжати, супроводжувати, йти разом з метою провести, слідкувати» [3]. Соціально-психологічний супровід становлення фахівця з соціальної роботи передбачає створення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку і саморозвитку його особистості шляхом індивідуалізації та захисту соціального і психічного здоров'я усіх працівників соціальної служби, застосування методів і технологій практичної психології, соціальної педагогіки і соціальної роботи. Як зазначає О. Казакова вважає, супровід – це комплексний метод, в основі якого – єдність чотирьох функцій: діагностики проблем; інформації щодо їх сутності й шляхів розв'язання; консультації на етапі ухвалення рішення й вироблення плану вирішення проблем; первинної допомоги на етапі їх розв'язання [6, с. 24-36].

Соціально-психологічний супровід професійного становлення фахівця з соціальної роботи передбачає комплекс послідовних заходів, що сприяють оптимізації формування і розвитку в особистості професійної спрямованості, професійно важливих якостей і властивостей, спрямованих на самореалізацію фахівця як професіонала, максимальної реалізації особистісного потенціалу у професійній діяльності. Реалізація такого супроводу має

бути заснована на принципах науковості, послідовності та безперервності, оптимізації, системності, індивідуалізації, адекватності, спрямованості на максимально можливі професійні досягнення [8, с. 214-223].

Тому особливо затребуваним постає організація соціально-психологічного супроводу професійного становлення особистості фахівця, що розпочинається з першого досвіду соціальних зв'язків, прояву власних сил і можливостей, реалізації власних здібностей і можливостей, професійного самовизначення, набуття життєвого досвіду, підготовки до самостійного життя, навчання, формування й усвідомлення себе як професіонала, збагачення професійного досвіду створення умов для самореалізації фахівців у сфері соціальної роботи тощо і триває усе життя людини.

Мета публікації – теоретично обґрунтувати особливості соціально-психологічного супроводу становлення особистості фахівця з соціальної роботи у практичній професійній діяльності.

Методика та організація дослідження.

У дослідженні взяли участь 625 фахівців з соціальної роботи з різних регіонів України на різних стадіях професійного становлення:

- 1) самовизначення в якості майбутнього фахівця – студенти віком до 23 років (31,0%);
- 2) самопроекування (життєконструю-

вання) майбутнього професійного шляху – молоді фахівці віком до 30 років (15,0%);

3) саморегуляція у професійній діяльності – фахівці віком від 30 до 40 років (16,3%);

4) самоствердження та самовдосконалення у професійній діяльності – фахівці віком від 40 до 50 років (11,3%);

5) самореалізація фахівця як професіонала, досягнення «акме» – фахівці віком від 50 до 60 років (14,7%);

6) рефлексія професійного досвіду і самотворення смислу подальшого життєвого шляху – фахівці віком від 60 років і більше (11,7%).

З них було виокремлено групи: 1) за статтю: жінки (76,2%) і чоловіки (23,8%); 2) за місцем проживання: місто (75,7%) і село (24,3%).

Під час дослідження використовувались такі методи: аналіз, узагальнення і систематизація соціально-психологічної, педагогічної та науково-методичної літератури у галузі освіти та соціальної роботи, методика вимірювання рівня рефлексивності А. Карпова, метод незавершених речень. Статистична обробка даних і графічна презентація результатів здійснювалася за допомогою пакета статистичних програм SPSS (версія 23.0).

Виклад основного матеріалу. Становлення особистості фахівця з соціальної роботи у практичній професійній діяльності охоплює стадії професійної адаптації, формування про-

фесійної компетентності, професійної майстерності, вдосконалення професійної майстерності і передачі досвіду та післятрудова стадію [2].

Соціально-психологічний супровід професійного становлення особистості фахівця у сфері соціальної роботи містить:

здійснення грамотної і своєчасної діагностики щодо визначення потенційних можливостей фахівця, виявлення його особистісного потенціалу та ймовірних проблем професійної адаптації у колективі соціальної служби;

надання допомоги фахівцю у проектуванні професійно-особистісного шляху, що передбачає процес реалізації ним професійних обов'язків і функцій соціальної роботи, враховуючи кваліфікаційний ступінь, формування професійних знань, умінь і навичок, опанування соціально-професійних норм, становлення особистості як суб'єкта професійної діяльності;

допомога у самопроєктуванні і саморегуляції професійного шляху та моделювання й детальний опис дій фахівця на кожній зі стадій професійного становлення;

створення необхідних умов для максимальної реалізації професійно-особистісного шляху, постійного патронажу професійного становлення особистості фахівця;

стимулювання до самоствердження, самовдосконалення і самореалізації у професійній діяльності;

спрямування на формування ціннісного ставлення до становлення особистості фахівця з соціальної роботи; розуміння й усвідомлення процесу становлення; переживання позитивних почуттів до становлення особистості фахівця; дієвості і рефлексивності;

проведення моніторингу професійного становлення, виявлення ймовірних проблем у самореалізації фахівця, його професійному становленні;

корекція задуму проєкту особистісного професійного шляху із врахуванням отриманої інформації;

виявлення соціальних і психологічних проблем у професійному становленні фахівця і мінімізація негативних наслідків;

включення соціального працівника у процес самозміни, самокорекції й самоздійснення з метою його самореалізації як професіонала, досягнення «акме».

Серед основних форм реалізації функцій соціально-психологічного супроводу є: адаптація, моніторинг, самопроєктування, саморегуляція, самоствердження і самовдосконалення (техніки афірмації, що сприяють позитивному утвердженню себе, зміні мислення, моделюванню бажаного майбутнього), рефлексія, супервізія та інші) [25].

Соціально-психологічний супровід професіоналізації фахівця з соціальної роботи уможливорює використання як індивідуальних, так і групових методів психологічної роботи: бесіди, консультації, дискусії, тренінги,

брейн-стормінг, психотехнічні ігри і вправи, методи, засновані на невербальній активності, психокорекційні, психодіагностичні та інші. Варто звернути увагу, що дієвими є методи, які передбачають активність, залучення до дії, створення ситуації переживання та випробування, що сприяє глибшому проникненню в зміст та кращому запам'ятовуванню.

Так, на стадії *професійної адаптації* становлення особистості фахівця у сфері соціальної роботи відбувається процес освоєння в організації, установі (соціальній службі), що включає соціально-психологічну, психофізіологічну та професійну адаптацію, кожна з яких може спричинити певні труднощі, складності або проблеми. Тому соціально-психологічний супровід на цій стадії передбачає допомогу і підтримку у знятті тривожності, формуванні позитивних установок щодо вирішення і подолання різноманітних проблем, актуалізації ресурсів особистості фахівця щодо саморегуляції у професійній діяльності.

Варто також звернути увагу на складність і специфічність соціальної роботи, її багатокомпонентну систему видів діяльності, серед яких невід'ємними складовими виступають взаємодія з клієнтами соціальних служб, безпосередня комунікація з людьми, уміння захищати їхні права як клієнтів, оцінювати і планувати соціальну ситуацію, включатись у ситуацію і допомагати клієнту вийти з кризового стану, уміння працювати в команді, ба-

жання підвищувати професійну компетентність [16, с. 13-42].

СПС становлення особистості фахівця у професійній діяльності на стадії адаптації сприятиме формуванню саморегуляції у професійній діяльності, усвідомленню та прийняттю норм роботи, самоприйняттю себе як фахівця соціальної роботи, самоповагу, самооцінку, прагнення зробити професійну кар'єру, професійне вдосконалення і саморозвиток, толерантність у взаємодії тощо.

Супровід дає можливість керувати зростанням у професії (*стадія формування професійної компетентності*), забезпечувати самоконтроль, рівень суб'єктивної оцінки фахівцем свого потенціалу у сфері соціальної роботи (самоефективність), автономію. На цьому етапі доцільно використовувати певні технології. Зокрема, найбільш широкого вжитку набули рефлексивно-розвиваюча діагностика, соціально-психологічні та професійно-психологічні тренінги особистісно-професійного розвитку та підвищення соціально-професійної і психолого-педагогічної компетентності, техніки аутотренінгу саморозвитку, моніторинг особистісно-професійного розвитку, ситуативно-рольові ігри з розвитку навичок вирішення завдань соціальної роботи, психологічне консультування з проблем особистісно-професійного розвитку, проектування альтернативних сценаріїв професійного життя у сфері соціальної роботи, практикум вдосконалення навичок

оптимальної суб'єкт-суб'єктної і суб'єкт-об'єктної взаємодії, ретроспекція професійного життя фахівця з соціальної роботи тощо.

Особливого значення набуває супровід на стадіях формування професійної компетентності та майстерності, коли фахівець прагне реалізувати свої потенційні можливості, набутти професійної компетентності та професійного мислення, досягнути ідеалу фахівця соціальної роботи та високого рівня професіоналізму, здатності організовувати людей задля досягнення визначених цілей, готовності оцінювати й аналізувати соціальні наслідки своїх дій [26, с. 33].

Крім того, фахівець повинен вміти самостійно аналізувати конкретну ситуацію, оцінювати можливі наслідки та брати відповідальність за обрані рішення, які часто пов'язані з життям людини [14, с. 35].

Доцільним також є використання супервізії як обов'язкової умови «підтримки психологічного благополуччя та розвитку професійності спеціалістів за рахунок нарощення їх фахового потенціалу» [10, с. 64-68], професійної діяльності, «синтетичного продукту злиття зовнішніх обставин, ситуаційних змінних, соціальних шансів та особистісних очікувань, диспозицій, схильностей, навичок» [21, с. 31], що сприяють розкриттю можливостей особистості реалізувати себе у тому чи іншому аспекті.

Супервізія передбачає: допомогу досвідченого працівника молодому фахівцю

(супервізованому) як найефективніше виконувати свої посадові обов'язки згідно законодавчо визначених стандартів [18, с. 226]; унікальну, творчу технологію формування професійних компетенцій, інструмент їх навчання [23, с. 216-221; 24, с. 87-89], «цілеспрямовану професійну взаємодію супервізора зі спеціалістом-початківцем» [23, с. 216]; управлінську технологію, що сприяє більш повному використанню внутрішніх ресурсів соціальної служби через організацію системи взаємної допомоги і надання підтримки досвідченими фахівцями-професіоналами молодим працівникам [17, с. 39, 7, с. 30].

Отже, це «дієвий інструмент діалогу з оточенням, побудови оновленої ідентичності, структуризації життєвих подій» [21, с. 45]. Зокрема, механізмом підвищення якості соціальних послуг у сфері соціальної роботи з клієнтами є стандарти супервізії, а саме:

- 1) нових (молодих) працівників якісною супервізією з метою постійного професійного розвитку;
- 2) забезпечують доступ досвідчених фахівців з соціальної роботи до супервізії від інших досвідчених працівників;
- 3) сприяють організації й реалізації практичної соціальної роботи згідно з вимогами Етичного кодексу, поширення і вдосконалення досвіду соціальної роботи [27, с. 1-6].

Затребуваною є супервізія і на *стадії формування професійної майстерності (набуття професійного досвіду)*, коли вже є у

фахівця розуміння змісту соціальної роботи, свого призначення, певний досвід, але його недостатньо. Тому для особистості фахівця важливий процес самоприйняття, прагнення досягнути ідеалу фахівця соціальної роботи, внутрішньої гармонії, самовдосконалення й самоствердження як професіонала, рефлексія набуття професійного досвіду та успішності програвання ролі фахівця з соціальної роботи, самопрогнозування майбутньої кар'єри. Також супервізія допомагає у визначенні індивідуальних якостей фахівця, його способів реагування, особливостей поведінки та ціннісних орієнтацій як чинників впливу на його діяльність, поглиблюючи теоретичні знання і практичні вміння, їх адекватне застосування [9].

Особливого супроводу потребують фахівці і на стадії *формування й вдосконалення майстерності*, коли особистість спроможна реалізувати свої потенційні, досягнути вершин майстерності, особистісної і професійної зрілості, сформувати ціннісну позицію, світогляд як фахівця-майстра, максимально виявляти кращі професійні якості (креативність, емпатію та ін.), прагнути передати досвід молоді. Цей період можна охарактеризувати як найбільш продуктивну, акмеологічну стадію особистісно-професійного становлення, «часткову або повну реалізацію особистості в професійній діяльності: якісне творче виконання професійної діяльності, інтеграцію сформованих професійно важливих якостей особистості в індивідуальний стиль діяльності...

все більшу привабливість набуває сама діяльність [4, с. 16]. а психологічний супровід полягає у розвитку професіоналізму, компетентності особистості фахівця у сфері соціальної роботи.

Науковець С Лавриненко, пропонує супровід на цій стадії здійснювати за наступними напрямками:

аналіз цілей, завдань і функцій продуктивного виконання професійної діяльності к сфері соціальної роботи з визначенням перспектив;

розробку прогностичної професіограми фахівця і створення моделей діяльності та особистості;

добір діагностичних методик та процедур експертного моніторингу професіоналізації у сфері соціальної роботи та майстерності фахівця;

добір і конструювання психотехнік і технологій становлення професійно-психологічного потенціалу особистості фахівця з соціальної роботи;

проектування методики оцінювання професійної діяльності та компетенцій фахівця;

забезпечення професійного самозбереження та психологічної безпеки;

психологічна допомога у подоланні труднощів об'єктивного та суб'єктивного характеру, розв'язання складних, конфліктних ситуацій, встановлення емоційно позитивних взаємин, подолання блокаторів професійної

діяльності [11, с. 185-191].

Отже, супервізор допомагає фахівцю (супервізованому) окреслити ціль, завдання й пріоритети діяльності, проаналізувати проблему, враховуючи різні аспекти, визначити власну роль у її розв'язанні, сприймати себе як професіонала і свій досвід, керувати афективною сферою у критичних ситуаціях, брати відповідальність за свої дії і їхні наслідки, сприяти розвитку професійної автономії, самостійного компетентного прийняття рішень у вирішенні проблем клієнтів тощо.

Зважаючи на особливості взаємодії у процесі супервізії у професійній діяльності фахівця соціальної роботи, виокремлюють менеджерську, наставницьку, навчальну (тренінгову) та консультативну. Провідними характеристиками супервізійного є:

відмежованість від усіх особистісних і професійних ролей, що дозволяє рефлексивно осмислювати власну практику;

стабільність і безпека – забезпечується умовами регулярності та гарантіями конфіденційності; чіткість дотримання правил участі в супервізійній групі;

створення умов для досліджень та розвитку творчого підходу;

емоційний комфорт, завдяки чому пов'язаний з роботою особистий дискомфорт може бути висловлений і досліджений [13, с. 11-14].

Зміст супервізії залежить від змісту професійної діяльності соціальної служби,

оскільки кожна організація сфокусована на системі фахівця (особистісні ресурси); системі практики (взаємодія з клієнтами, їхнім оточенням, особами, яким доводиться відмовляти в наданні послуг); системі команди (взаємодія всередині колективу); системі установи (організаційний клімат, нормативні вимоги, процедури, які задають параметри діяльності соціального фахівця) [19, с. 155-159].

Успішність реалізації супроводу професійної діяльності особистості фахівця з соціальної роботи сприятиме забезпеченню позитивної динаміки у прийнятті рішень та суб'єктивної задоволеності професійною діяльністю.

Разом з тим, варто звернути увагу на важливість й ефективність проактивного підходу щодо реалізації психологічного супроводу особистості фахівця у сфері соціальної роботи, адже в основі проактивного підходу є ідея завчасного попередження проблем і гуманістична психологія, планування особистісного життя, кар'єри і діяльності, саморозвитку, самовдосконалення і самоствердження особистості фахівця, використанні командної роботи і лідерства, оптимізації і системному підході до усіх складових і видів соціальної роботи, оскільки його мета – оптимальне використання особистісних ресурсів фахівця з соціальної роботи, що забезпечує максимальний ефект в умовах нормативних витрат часу і зусиль.

Післятрудова стадія становлення особистості фахівця з соціальної роботи (від на-

буття статусу пенсіонера до смерті) охоплює пенсійний вік і полягає у реалізації потенціалу людини у той період життя, коли всі її соціальні функції згортаються, але вона продовжує відтворювати соціальний досвід [1]. Для цієї стадії характерна цінність осмислення власного професійного досвіду, професійна спрямованість, рефлексія, усвідомлення і переживання особистістю цієї реальності, у якій вона живе, свого місця в цій реальності і себе самої, реалізація особистісного потенціалу, самоздійснення, здатність до зміни соціальної ролі, рефлексивна довіра до себе, пошук смислу подальшого життєвого шляху та формування нових цінностей.

Фахівець спроможний продовжувати професійну діяльність в якості наставника чи реалізувати свої нездійснені за час трудової діяльності плани, активність творчо-професійних установок за фахом при умові задовільного фізіологічного самопочуття. Якщо незадовільний стан здоров'я, то фахівець відходить від справ, присвячує себе самоаналізу, підведенню підсумків власного життєвого шляху (в тому числі й професійного), післятрудова депресія тощо. Спостерігається сталість *професійних установок*, а характер їх прояву може набути ригідності, косності, професійний (кар'єрний) розвиток завершується на етапі набуття статусу пенсіонера. Іншими словами спостерігається суб'єктивна інтерпретація професійного успіху чи невдачі, задоволеність професійними досягненнями, зміна

установок, стилю життєдіяльності

Висновки. Отже, соціально-психологічний супровід становлення особистості фахівця з соціальної роботи передбачає сукупність організаційних та психологічних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для професіонала і підтримку високої ефективності його діяльності, формування і розвитку в особистості професійної спрямованості, професійно важливих якостей і властивостей, спрямованих на самореалізацію фахівця як професіонала, максимальної реалізації особистісного потенціалу у професійній діяльності, що потребує статусу безперервності, як і освіта впродовж життя. Організація соціально-психологічного супроводу професійного становлення особистості фахівця необхідна на усіх стадіях професійного становлення (професійної адаптації, формування професійної компетентності, професійної майстерності, вдосконалення професійної майстерності і передачі досвіду та післятрудовай стадії): розпочинається з першого досвіду соціальних зв'язків, прояву власних сил і можливостей, реалізації власних здібностей і можливостей, професійного самовизначення, набуття життєвого досвіду, підготовки до самостійного життя, навчання, формування й усвідомлення себе як професіонала, і триває усе життя, прагнучи досягнути ідеалу фахівця соціальної роботи, внутрішньої гармонії, самовдосконалення, самоствердження і самореалізації фахівця як професіонала, досягнення «акме».

Подальші перспективи дослідження

полягають у розробці програм підвищення кваліфікації фахівців з соціальної роботи на різних стадіях професійного становлення.

Перелік використаних джерел:

1. Андреева Г. М. Социальная психология: учебник для высших учебных заведений / Г. М. Андреева. – [5-е изд., испр. и доп.]. – М.: Аспект Пресс, 2008. – 365 с.
2. Балахтар В. В. Особливості професійного становлення особистості фахівця з соціальної роботи залежно від психологічного благополуччя / В. В. Балахтар // Теоретичні і прикладні проблеми психології : збірник наукових праць. – №3(47), 2018. – Т. 1. – Северодонецьк: Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, 2018. – С. 17-25.
3. Даль В. І. Толковый словарь русского языка. Современное написание / В. І. Даль. – М.: АСТ, 2010. – 815 с.
4. Зеер Э. Ф. Психология профессий: учебн. пособие / Э. Ф. Зеер. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический Проект, Фонд «Мир», 2005. – 336 с.
5. Энциклопедия юридической психологии: под ред. проф. А. М. Столяренко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – 607 с.
6. Казакова Е. И. Толерантность – путь к развитию / Е. И. Казакова. – СПб: Изд-во Ютас, 2007. – С. 24-36.
7. Карагодина О. Г. Запровадження супервізії у соціальній роботі: бар'єри та ресурси О. Г. Карагодина, О. О. Байдарова // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія : збірник / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ, 2014. – №1(4). – С.29-36.
8. Кокун О. М. Методологічні засади та практичні заходи психофізіологічного забезпечення професійного становлення фахівця / О. М. Кокун // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного ун-ту. ім. І.Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 5. – Кам'янець-

Подільський: Аксіома, 2009. – С. 214-223.

9. Корнюшина Р. Зарубежный опыт социальной работы : [учеб. пособие] / Р. Корнюшина – Владивосток: изд-во Дальневосточного университета, 2004. – 85 с.
10. Кривоконь Н. І. Супервізія як чинник вдосконалення соціальної роботи / Н. І. Кривоконь // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія. – 2016. – Вип. 61. – С. 64-68 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPC_2016_61_14
11. Лавриненко С. Л. Психологічний супровід розвитку професіоналізму вчителя гімназії / С. Л. Лавриненко // Вісник післядипломної освіти. – 2009. – Вип. 11(2). – С. 185-191 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2009_11%28%29_25
12. Лапшина В. Л. Професіоналізація: сутність та структура поняття / В. Л. Лапшина // Український соціум. – 2005. – № 2/3. – С. 54-58.
13. Литвиненко С. А. Актуальні проблеми практики супервізії у професійній підготовці майбутніх психологів / С. А. Литвиненко, В. М. Ямницький // Психологія: реальність і перспективи. – 2014. – Вип. 3. – С. 11-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prg_2014_3_6
14. Лобанова Н. Н. Профессиональная компетентность педагога / Н. Н. Лобанова, В. В. Косарев, А. П. Крючатов. – Самара – Санкт-Петербург, 1997. – 106 с.
15. Обухова Л. Ф. Возрастная психология: учебник Л. Ф. Обухова. – М.: Пед. общество России, 2000. – 442 с
16. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: «К.І.С.», 2003. – С. 13-42
17. Савка В. Супервізія в управлінні недержавними організаціями соціальної сфери: інституційний аналіз / В. Савка // Соціологічні студії. – 2013. – №2(3). – С.34-39
18. Савчук О. Використання моделі супервізії в соціальній роботі / О. Савчук // Соціальна політика, соціальна робота й охорона здоров'я : як Україні досягти євро-

© Балахтар В. В.

пейського рівня якості послуг: збірник тез доповідей конференції. – К., 2007. – С. 224–227.

19. *Слозанська Г.* Супервізія в соціальній роботі: основні підходи та принципи / Г. Слозанська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – 2014. – Вип. 30. – С. 155-159 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_30_58

20. *Слюсарев Ю. В.* Психологическое сопровождение как фактор активизации саморазвития личности : Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Ю. В. Слюсарев; Санкт-Петербург. гос. ун-т. – СПб., 1992. – 16 с.

21. *Титаренко Т. М.* Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності: монографія / Т. М. Титаренко, О. М. Кочубейник, К. О. Черемних; НАПН України, Інститут соціальної та політичної психології. – К. : Міленіум, 2014. – 206 с

22. *Тур'ян О. В.* Психологічні вимоги до особистості співробітника приватного охоронного підприємства / О. В. Тур'ян // Проблеми екстремальної та кризової психології. – Випуск №8. – 2010. – С. 179-187

23. *Фокин И. В.* Потенциалы супервизии и их актуализация в практике социальной работы / И. В. Фокин // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова: Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. – 2010. – №2. – Т. 16. – С. 216-221

24. *Щукина Ю. В.* Актуальные проблемы супервизорской практики (тезисы) / Ю. В. Щукина // Бюллетень Международной научно-практической конференции «Европейское качество профессионального высшего образования: критерии оценки и динамики развития». – Рига, 2004. – С.87-89

25. *Balakhtar Valentyna* The impact of adaptation mechanisms on the process of formation the specialist's identity of social work in educational establishments // Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society (July 19, 2018, Warsaw, Poland). - RS Global Sp. z O.O. Warsaw, Poland 2018. - Vol.3. – P. 54-57.

26. *Morales A.* Social Work: A profession of many faces /

Morales A., Sheafor B.. – Boston, 1990. – 325 p.

27. *Supervision in Social Care* [Electronic resource] / Social Care Association, 2009. – P. 1-6. – Mode of access: <http://www.socialcareassociation.co.uk/Portals/0/Public%20Docs/Supervision%20in%20Social%20Care.pdf>. – Title from the screen.

References (Transliteration):

1. *Andreeva H. M.* Sotsyalnaia psykholohyia: uchebnyk dlia vysshnykh uchebnykh zavedenyi / H. M. Andreeva. – [5-e yzd., yspr. y dop.]. – М.: Aspekt Press, 2008. – 365 s.

2. *Balakhtar V. V.* Osoblyvosti profesiinoho stanovlennia osobystosti fakhivtsia z sotsialnoi roboty zalezno vid psykholohichnoho blahopoluchchia / V. V. Balakhtar // Teoretychni i prykladni problemy psykholohii : zbirnyk naukovykh prats. – №3(47), 2018. – Т. 1. – Sievierodonetsk: Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet im. V. Dalia, 2018. – S. 17-25.

3. *Dal V. I.* Tolkovnyi slovar russkoho yazyka. Sovremennoe napysanye / V. I. Dal. – М.: AST, 2010. – 815 s.

4. *Zeer E. F.* Psykholohyia professyi: uchebn. posobye / Э. F. Zeer. – 3-e yzd., pererab. y dop. – М.: Akademicheskyy Proekt, Fond «Myr», 2005. – 336 s.

5. Entsyklopedyia yurydycheskoi psykholohyy: pod red. prof. A. M. *Stoliarenko*. – М.: YuNYTY-DANA, Zakon y pravo, 2003. – 607 s.

6. *Kazakova E. Y.* Tolerantnost – put k razvytyiu / E. Y. Kazakova. – SPb: Yzd-vo Yutas, 2007. – S. 24-36.

7. *Karahodina O. H.* Zaprovadzhennia supervizii u sotsialnii roboti: bariery ta resursy O. H. Karahodina, O. O. Baidarova // Problemy sotsialnoi roboty: filosofia, psykholohiia, sotsiolohiia : zbirnyk / Chernih. nats. tekhnol. un-t. – Chernihiv : ChNTU, 2014. – №1(4). – S.29-36.

8. *Kokun O. M.* Metodolohichni zasady ta praktychni zakhody psykhofiziolohichnoho zabezpechennia profesiinoho stanovlennia fakhivtsia / O. M. Kokun // Problemy suchasnoi psykholohii : zb. nauk. prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho un-tu. im. I.Ohienka,

- Instytutu psychologii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy / za red. S. D. Maksymenka, L. A. Onufriievoi. – Vyp. 5. – Kamianets-Podilskyi: Aksioma, 2009. – S. 214-223.
9. Korniiushyna R. Zarubezhnyi opyt sotsyalnoi raboty : [ucheb. posobyie] / R. Korniiushyna – Vladivostok: yzd-vo Dalnevostochnogo unyversyteta, 2004. – 85 s.
10. Kryvokon N. I. Superviziia yak chynnyk vdoskonalennia sotsyalnoi roboty / N. I. Kryvokon // Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia : Psykholohiia. – 2016. – Vyp. 61. – S. 64-68 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPC_2016_61_14
11. Lavrynenko S. L. Psykholohichni suprovid rozvytku profesionalizmu vchytelia himnazii / S. L. Lavrynenko // Visnyk pislidiplomnoi osvity. – 2009. – Vyp. 11(2). – S. 185-191 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2009_11%28%29_25
12. Lapshyna V. L. Profesionalizatsiia: sutnist ta struktura poniattia / V. L. Lapshyna // Ukrainyski sotsium. – 2005. – № 2/3. – S. 54-58.
13. Lytvynenko S. A. Aktualni problemy praktyky supervizii u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh psykholohiv / S. A. Lytvynenko, V. M. Yamnytskyi // Psykholohiia: realnist i perspektyvy. – 2014. – Vyp. 3. – S. 11-14 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2014_3_6
14. Lobanova N. N. Professionalnaia kompetentnost pedahoha / N. N. Lobanova, V. V. Kosarev, A. P. Kriuchatov. – Samara – Sankt-Peterburh, 1997. – 106 s.
15. Obukhova L. F. Vozrastnaia psykholohiia: uchebnyk L. F. Obukhova. – M.: Ped. obshchestvo Rossyy, 2000. – 442 s
16. Ovcharuk O. Kompetentnosti yak kliuch do onovlennia zmistu osvity / O. Ovcharuk // Stratehiia reformuvannia osvity v Ukraini: Rekomendatsii z osvitnoi polityky. – K. : «K.I.S.», 2003. – S. 13-42
17. Savka V. Superviziia v upravlinni nederzhavnymy orhanizatsiiamy sotsyalnoi sfery: instytutsiinyi analiz / V. Savka // Sotsiolohichni studii. – 2013. – №2(3). – S.34-39
18. Savchuk O. Vykorystannia modeli supervizii v sotsialni roboti / O. Savchuk // Sotsialna polityka, sotsialna robota y okhorona zdorovia : yak Ukraini dosiahy yevropeiskoho rivnia yakosti posluh: zbirnyk tez dopovidei konferentsii. – K., 2007. – S. 224–227.
19. Slozanska H. Superviziia v sotsialni roboti: osnovni pidkhody ta pryntsypy / H. Slozanska // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriiia : Pedahohika. Sotsialna robota. – 2014. – Vyp. 30. – S. 155-159 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_30_58
20. Sliusarev Yu. V. Psykholohycheskoe soprovozhdenye kak faktor aktyvyzatsyy samorazvytyia lychnosti : Avtoref. dys. ... kand. psykol. nauk: 19.00.01 / Yu. V. Sliusarev; Sankt-Peterburh. hos. un-t. – SPb., 1992. – 16 s.
21. Tytarenko T. M. Psykholohichni praktyky konstruiuvannia zhyttia v umovakh postmodernoi sotsialnosti: monohrafiia / T. M. Tytarenko, O. M. Kochubeinyk, K. O. Cheremnykh; NAPN Ukrainy, Instytut sotsyalnoi ta politychnoi psykholohii. – K. : Milenium, 2014. – 206 s
22. Turian O. V. Psykholohichni vymohy do osobystosti spivrobotnyka pryvatnogo okhoronnoho pidpriemstva / O. V. Turian // Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii. – Vypusk №8. – 2010. – S. 179-187
23. Fokyn Y. V. Potentsyaly supervyzyy y ykh aktualyzatsiia v praktyke sotsyalnoi roboty / Y. V. Fokyn // Vestnyk KHU ym. N. A. Nekrasova: Pedahohyka. Psykholohiia. Sotsyalnaia robota. Yuvenolohiia. – 2010. – №2. – T. 16. – S. 216-221
24. Shchukyna Yu. V. Aktualnye problemy supervyzorskoï praktyky (tezyzy) / Yu. V. Shchukyna // Biulleten Mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyyi «Evropeiskoe kachestvo professyonalnogo vyssheho obrazovaniia: kryteryi otsenky y dynamiky razvytyia». – Ryha, 2004. – S.87-89
25. Balakhtar Valentyna The impact of adaptation mechanisms on the process of formation the specialists identity of social work in educational establishments //

Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society (July 19, 2018, Warsaw, Poland). - RS Global Sp. z O.O. Warsaw, Poland 2018. - Vol.3. – P. 54-57.

26. *Morales A.* Social Work: A profession of many faces / Morales A., Sheafor B.. – Boston, 1990. – 325 p.

27. Supervision in Social Care [Electronic resource] / Social Care Association, 2009. – P. 1-6. – Mode of access: <http://www.socialcareassociation.co.uk/Portals/0/Public%20Docs/Supervision%20in%20Social%20Care.pdf>. – Title from the screen.

Balakhtar Valentyna

PhD (Pedagogical Sciences), Associate Professor, Department of Pedagogy and Social Work of the Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi (Ukraine)

THE SOCIAL-PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF THE SOCIAL WORK SPECIALIST IN PRACTICAL PROFESSIONAL ACTIVITY

ABSTRACT

Today, a special attention is required the Social Work as a new type of professional activity, and the formation of a personality of Social Work specialist presents a variety of different requirements for his/her personality and professional qualities. Socio-psychological support for the personality development of a Social Work specialist is conditioned by the content of its work, the multidisciplinary and multifunctionality of Social Work as a professional activity, the requirements for the personality of a specialist, the development and self-designing of professionally oriented activities, the realization of him/herself

as a specialist, professional and self-actualization of personal potential in order to achieve of the peaks of professionalism. The formation of the personality of a Social Work specialist in practical professional activities covers the stages of professional adaptation, the formation of professional competence, professional skills, the improvement of professional skills and the transfer of experience and post-employment stage.

The socio-psychological accompaniment of the professional formation of a Social Work specialist is defined as a complex of successive measures contributing to the optimization of the formation and development in the person of the professional orientation, professionally important qualities and properties, aimed at self-realization of a specialist as a professional, the maximum realization of personal potential in professional activity at various stages of professional formation (professional adaptation, formation of professional competence, professional skill, perfection professional skills and experience transfer and post-employment stage).

The necessity of studying the process of professional development of the personality of specialists and updating of the personnel potential of the social sphere, as well as organization of socio-psychological support for the professional development of the personality of a specialist, which provides a set of organizational and psychological measures aimed at creating favorable conditions for a professional and starts with the first experience of social connections,

© Балакhtar B. B.

manifestation of their own strengths and opportunities, the realization of their own abilities and capabilities, professional self-esteem education, acquisition of life experience, preparation for independent life, education, formation and awareness of him/herself as a professional, enrichment of professional experience, the desire to achieve the ideal of a Social Work specialist, inner harmony, self-improvement, self-affirmation and self-actualization of a specialist as a professional, achievement of «acme» and lasts all life has been proved.

Key words: Social Work specialist, social and psychological support, stages of professional development, Social Work.

Балахтар Валентина Визиторовна

Кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и социальной работы Черновицкого университета имени Ю. Федьковича, г. Черновцы (Украина)

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ СТАНОВЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ СПЕЦИАЛИСТА ПО СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ В ПРАКТИЧЕСКОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В статье освещена проблема социально-психологического сопровождения становления личности специалиста в профессиональной деятельности в сфере социальной работы, что обусловлено ее содержанием, разновекторностью и многофункциональностью социальной работы как профессиональной деятельности, требованиями к лич-

ности специалиста, освоения и самопроектирования им профессионально ориентированных видов деятельности, реализацию себя как специалиста, профессионала, самоактуализацию личностного потенциала с целью достижения вершин профессионализма.

Обоснован процесс социально-психологического сопровождения профессионального становления специалиста по социальной работе как комплекс последовательных мер, способствующих оптимизации формирования и развития в личности профессиональной направленности, профессионально важных качеств и свойств, направленных на самореализацию специалиста как профессионала, максимальную реализацию личностного потенциала в профессиональной деятельности на разных стадиях профессионального становления (профессиональной адаптации, формирования профессиональной компетентности, профессионального мастерства, самосовершенствования профессионального мастерства и передачи опыта, послетрудовой стадии).

Доказана необходимость организации социально-психологического сопровождения профессионального становления личности специалиста: начинается с первого опыта социальных связей, проявления собственных сил и возможностей, реализации собственных способностей и возможностей, профессионального самоопределения, приобретения жизненного опыта, подготовки к самостоятельной жизни, обучения, формирования и

осознания себя как профессионала, а также обогащения профессиональным опытом, стремления достичь идеала специалиста социальной работы, внутренней гармонии, самосовершенствование, самоутверждение и самореализация специалиста как профессионала, достижение «акме».

Ключевые слова: специалист по социальной работе, рефлексия, рефлексивность, профессионально-личностное новообразование, стадии профессионального становления.

Дата отримання статті: 25.09.2018
Дата рекомендації до друку: 01.11.2018
Дата оприлюднення: 01.11.2018

© Балахтар В. В.